

Arne Jon Isachsen

EKSTRA

Februar 2011

DEN NORSKE MODELLEN

I Norge har vi funnet en god kombinasjon av kapitalisme og velferd. Vi konkurrerer på harde livet. Samtidig har vi en velferdsstat som tar vare på den enkelte fra vugge til grav. Vi er stolte av den norske modellen og forteller gjerne oss selv og andre hvor god den er. Kanskje burde de som forsker på temaet, bruke mer tid og krefter på å sjekke modellens svake punkter?

Mens mange land i verden står midt oppe i alvorlige, økonomiske kriser, går det bra for Norge og for norsk økonomi. Stadig flere snakker om den norske modellen for det gode samfunn. Hva er kvintessensen i denne modellen?

Kapitalisme og velferd

I Norge har vi funnet en god kombinasjon av *kapitalisme og velferd*. Vi konkurrerer på harde livet. Eierne bestemmer. Og eierne får det som er igjen av penger i kassa når alle andre har fått sitt.

Det at den aktøren som bestemmer, også får det som er igjen når alle andre har fått sitt, gjør at kapitalismen sørger for en effektiv utnyttelse av ressursene. Det har både SV i Norge og Kommunistpartiet i Kina forstått. På en konferanse i Oslo nylig var det artig å høre hvordan Erik Solheim, vår bistandsminister og tidligere formann i SV, hyllet det private næringslivet, både i Norge og i Afrika.

Hver dag går bedrifter konkurs. Det betyr at konkurransen er på alvor. Og også at ressurser som er låst fast i bedrifter som ikke leverer, blir satt fri. Slik at de kan finne mer produktiv anvendelse på annet hold. En konkurs som var særlig nyttig, var den til Kongsberg Våpenfabrikk i 1987. Utenlandske banker trodde at staten som eier ville dekke opp eventuelle tap. Men staten holdt seg til reglene. En aksjonær hefter ikke for mer enn innskutt egenkapital. Utenlandske banker lærte en lekse.

Norske banker fikk kjørt seg fem år senere. Bankkrisen vi da fikk her i landet, ble håndtert på forbilledlig vis. Da private eiere ikke ville tilføre nødvendig ny egenkapital, gikk staten inn med friske penger. Samtidig ble gamle eiere nullet ut. Staten holdt seg til reglene. At aksjekapital også var risikokapital, ble klart for alle.

I Norge har vi ”rå” kapitalisme der staten, når det trengs, ikke er noe mindre ”rå” enn andre. Men vi har også en godt utbygget velferdsstat som tar vare på den enkelte fra vugge til grav. Det at staten kommer inn når ulykken er ute, skaper sikkerhet for den enkelte. Det er mye verre å miste jobben i Amerika enn i Norge. Hvilket bidrar til å skape en omstillingsdyktig økonomi her til lands.

Individualisme og risikotaking

Når velferdsstaten tilbyr en så stor sikkerhet for den enkelte, skapes det større rom for *individualisme*. Den enkelte har alternativer å velge mellom. Eksistensen av alternativer virker skjerpene på atferden. Se bare hvordan norske menn har skjerpene seg de siste 40-50 årene, i takt med at kvinner klarer seg selv, og har utviklet alternativer til det å leve som gift husmor.

Vel vitende om at et statlig trygd- og helsevesen står til vår disposisjon, og at gamlehjemmet nok åpner sine dører for deg når tiden kommer, kan man leve farligere, ta større sjanser. Velferdsstaten innbyr til *risikotaking*, til et mer spennende liv, for dem som våger.

Kapitalisme og velferd, som gir grunnlag for individualisme og risikotaking, er således sentrale elementer i den norske modellen. Men hvor kommer penga til å betale all velferden fra? ”Skatter er hva vi betaler for et sivilisert samfunn”, sa den amerikanske høyesterettsdommeren Oliver Holmes jr. Nordmenn flest tror at staten vil oss vel. Derfor finner vi det rimelig å betale skatt. Mens staten er en venn og alliert for nordmenn, ser mange amerikanere på staten som en motstander. Det samme er tilfelle i Kina. Der man lett blir sett på som dum, om man ikke prøver å lure seg unna fellesskapets forpliktelser. Motstanden mot skatter og avgifter blir tilsvarende større.

Ingen skal trenge å stå med lua i handa

Nordmenn har husmannsblod i sine årer. Vi er vant til å holde sammen mot de mektige. Janteloven, kaller vi det når det går for langt, som det jo ikke sjeldent gjør. Men i hovedsak tror jeg husmannsånden har tjent oss godt. Idealet om likhet og likeverd er en grunnpilar i den norske modellen. ”Her skal ingen trenge å stå med lua i handa”, sa Einar Gerhardsen. Disse ti små ordene kan alle politikere i dag slutte seg til. Trur eg.

Det at ingen trenger å stå med lua i handa i Norge har stor økonomisk betydning. Vi lever i kunnskapssamfunnet. Da er det viktig at alle kan komme med sitt. Den følelsen av egenverdi Einar Gerhardsen bidrog til å gi oss, fremmer evnen til å si sin mening. Det er en viktig forutsetning for at motforestillinger basert på solid kunnskaper lettere når frem i norske bedrifter.

Men selve kunnskapsgrunnlaget, er det godt nok? Hvert år går om lag 10.000 ungdommer ut av skolen uten å kunne lese og skrive skikkelig. Den norske modellen er ikke god nok på utdanning. Det gjelder også på universitetsnivå, hvor formalisme og byråkrati dreper kreativiteten og friheten. Mitt råd? I grunnskolen; få tilbake klasseforstander, dannelse, ro og fokus. På universitetsnivå; gi den enkelte høyskole og det enkelte universitet større handlingsrom i en ramme preget av konkurranse. Og gi stipend til norske studenter som kommer inn på doktorgradsprogrammene ved Harvard og Stanford, ved Tsinghua og Oxford.

Et rettferdig samfunn

Om du ikke vet hva du skal si på Dagsrevyen, si da at vi trenger et mer rettferdig samfunn. Og alle vil samstemme. Hvorfor det? Fordi ulike mennesker legger ulike ting i begrepet rettferdighet. Er samfunnet rettferdig om det tuftes på Marx' utsagn: "Yte etter evne, motta etter behov"? Ja, vil noen si. Mens andre som har levd en stund, vil vite å minne om at slike samfunn ikke leverer de varer og tjenestene vi gjerne vil ha.

Hva med alternativet: "Yte etter evne og motta etter resultat"? Det er oppskriften på ulikhetssamfunnet. Som de fleste av oss heller ikke vil ha. Når jeg en sjelden gang tar drosje i Oslo, blir ergrelsen over at det er så dyrt, overkjørt av gleden av å bo i et land med relativt små lønnsforskjeller. I Norge betaler man relativt lite for høyt utdannet arbeidskraft, og relativt mye for lite utdannet. Det blir likhet av slikt.

I et godt land har innbyggerne et i rimelig grad sammenfallende syn på hvordan et rettferdig samfunn ser ut, og hva som skal til for å realisere det. Og her ligger lille Norge godt an. Rettferdighet tilsier at folk skal motta etter innsats, men også etter behov. Velferdsstaten er godt forankrete hos oss. Et skattetrykk som er høyere enn i mange andre land, kommer vi ikke utenom.

Partene i arbeidsmarkedet har utviklet gode modeller for lønnsfastsettelse og bedriftsdemokrati. Det er strenge regler for kommunikasjon mellom arbeidstakere og ledelsen forut for store og viktige beslutninger. Men ledelsen, som representerer kapitaleierne, har det siste ordet.

Kapitalkreftene i Norge viser måtehold. Se på Island og Irland; hvordan to solide demokratier har klart å rote det til for seg selv, ved å la bankvesenet vokse langt utover evne. Det skumle med slike nyrike finansfolk, og for den del også gamlerike, er at *de tror de kan det meste* fordi de har tjent mye penger. Fravær av selvinnstekt er ikke bra. Hva skal man si om Wall Street disse dager, der bankfolk som har sølt bort milliarder av dollar, igjen ordner seg fete bonuser? Og mener seg berettiget til dem?

Hva kan gå galt?

Det bedrives en god del forskning på den norske modellen. Ikke at jeg har lest det hele. Men inntrykket har likevel festet seg. Vi er mer opptatt av å fortelle oss selv og andre hvor god denne modellen er, enn av å fundere over hva som kan gå galt. Burde ikke de som forsker på temaet, bruke mer tid og krefter på å sjekke modellens svake punkter?

21. februar 2011

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>